తేది: 15-09-2025

1. సింధు లోయ నాగరికత యొక్క సామాజిక-ఆర్థిక మరియు సాంస్కృతిక లక్షణాలను పరిశీలించండి. దాని పట్టణ ప్రణాళిక మరియు వాణిజ్య వ్యవస్థలు దాని శ్రేయస్సుకు ఎలా దోహదపడ్డాయి?

పరిచయం

సుమారుగా 3300 నుండి 1300 BCE వరకు వర్ధిల్లిన సింధు లోయ నాగరికత ప్రపంచంలోని తొలి పట్టణ సమాజాలలో ఒకటి. దాని అధునాతన సామాజిక-ఆర్థిక, సాంస్కృతిక లక్షణాలు, దానిని సరిగ్గా ప్రణాళిక చేయబడిన నగరాలు, అధునాతన వాణిజ్య వ్యవస్థలు, ప్రత్యేకమైన సాంస్కృతిక కళాఖండాలలో స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి.

సామాజిక-ఆర్థిక లక్షణాలు:

- **పట్టణ ప్రణాళిక:** సింధు లోయ నాగరికత యొక్క అత్యంత అద్భుతమైన లక్షణం దాని ఖచ్చితమైన పట్టణ ప్రణాళిక. మొహెంజో-దారో మరియు హరప్పా వంటి నగరాలు చక్కగా నిర్వహించబడిన వీధులు, డ్రైనేజీ వ్యవస్థలు మరియు కోటలతో గ్రిడ్ నమూనాపై రూపొందించబడ్డాయి. ఇది భారీ స్థాయి ప్రాజెక్టులను ప్లాన్ చేసి అమలు చేయగల బలమైన కేంద్ర అధికారంతో కూడిన అత్యంత వ్యవస్థీకృత సమాజాన్ని సూచిస్తుంది.
- **ఆర్థిక కార్యకలాపాలు:** ఆర్థిక వ్యవస్థ ప్రధానంగా వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉండేది. గోధుమ, బార్లీ, పత్తి వంటిపంటల సాగుకు ఆధారాలు ఉన్నాయి. ఆవులు, గేదెలు, మేకలు వంటి పెంపుడు జంతువులతో పశుపోషణ కూడా ఉండేది. నాగరికత కుండలు, లోహపు పనిముట్లు మరియు పూసల తయారీ వంటి అధునాతన చేతిపనులు మరియు పరిశ్రమలకు కూడా ప్రసిద్ధి చెందింది.
- **వాణిజ్య వ్యవస్థలు:** సింధు లోయ ప్రజలకు ఈ ప్రాంతం అంతటా మరియు ఆవల విస్తరించి ఉన్న విస్తృతమైన వాణిజ్య వ్యవస్థలు ఉన్నాయి. మెసొపొటేమియా, మధ్య ఆసియా మరియు పెర్షియన్ గల్ఫ్ ప్రాంతాలలో వాణిజ్యానికి సంబంధించిన ఆధారాలు కనుగొనబడ్డాయి. ఈ వాణిజ్యం ప్రామాణిక తూనికలు మరియు కొలతల వ్యవస్థ, అలాగే రోడ్లు మరియు జలమార్గాల అభివృద్ధి ద్వారా సులభతరం చేయబడింది.
- **సామాజిక సంస్థ:** సామాజిక సంస్థ యొక్క ఖచ్చితమైన స్వభావం అస్పష్టంగానే ఉన్నప్పటికీ, దృఢమైన సామాజిక సోపానక్రమం యొక్క స్పష్టమైన సంకేతాలు లేని సమానత్వ సమాజాన్ని ఆధారాలు సూచిస్తున్నాయి.
- అయితే, వివిధ వృత్తులలో నిమగ్నమైన వివిధ సమూహాల వ్యక్తులతో ప్రత్యేక శ్రమకు ఆధారాలు ఉన్నాయి.

సాంస్కృతిక లక్షణాలు:

- **కళ మరియు చేతిపనులు:** సింధు లోయ నాగరికత కుండలు, ముద్రలు, బొమ్మలు మరియు ఆభరణాలతో సహా విస్తృత శ్రేణి కళాత్మక మరియు చేతిపనుల వస్తువులను ఉత్పత్తి చేసింది. కుండలు తరచుగా దాని చక్కటి చేతిపనులు మరియు క్లిష్టమైన డిజైన్లతో వర్గీకరించబడతాయి. తరచుగా స్టీటైట్‌తో తయారు చేయబడిన ముద్రలు, జంతువులు, దేవతల విగ్రహాలు, శాసనాలను వర్ణిస్తాయి. ఇవి పరిపాలనా ప్రయోజనాల కోసం ఉపయోగించబడ్డాయని నమ్ముతారు.

- **మతం:** సింధు లోయ ప్రజల మతం పూర్తిగా అర్థం కాలేదు, కానీ ఆధారాలు తల్లి దేవత, పురుష దేవతను ఆరాధించారని సూచిస్తున్నాయి, బహుశా శివుని నమూనా కావచ్చు. జంతు ఆరాధన మరియు అగ్ని బలిపీఠాల వాడకం గురించి కూడా ఆధారాలు ఉన్నాయి.
- **లిపి:** సింధు లిపి ఇంకా అర్థాన్ని విడదీయలేదు, దీని వలన ఆ నాగరికత భాష, సాహిత్యాన్ని అర్థం చేసుకోవడం కష్టమైంది. అయితే, లిపి ఉనికి అక్షరాస్యత, రికార్డుల నిర్వహణ స్థాయిని సూచిస్తుంది.
- **విశ్రాంతి మరియు వినోదం:** సింధు లోయ ప్రజలు ఆటలు, సంగీతం మరియు నృత్యంతో సహా వివిధ రకాల విశ్రాంతి మరియు వినోదాలను ఆస్వాదించారని ఆధారాలు సూచిస్తున్నాయి. ఈ సమయంలోనే టెర్రకోట బొమ్మలు కనుగొనబడ్డాయి, ఇవి పిల్లలకు ఆట వస్తువులకు ప్రాప్యత ఉండేవని సూచిస్తున్నాయి.

శ్రేయస్సుకు పట్టణ ప్రణాళిక మరియు వాణిజ్య వ్యవస్థల సహకారం:

సింధు లోయ నాగరికత యొక్క పట్టణ ప్రణాళిక మరియు వాణిజ్య వ్యవస్థలు దాని శ్రేయస్సుకు కీలకమైనవి. బాగా ప్రణాళిక చేయబడిన నగరాలు సమర్థవంతమైన వనరుల నిర్వహణ, పారిశుధ్యం మరియు వాణిజ్యాన్ని సులభతరం చేశాయి. విస్తృతమైన వాణిజ్య వ్యవస్థలు నాగరికతకు సుదూర ప్రాంతాల నుండి ముడి పదార్థాలు మరియు వనరులను తీసుకురావడానికి, అలాగే దాని స్వంత వస్తువులు, ఉత్పత్తులను ఎగుమతి చేయడానికి వీలు కల్పించాయి. ఈ వాణిజ్యం నాగరికతకు సంపద మరియు శ్రేయస్సును తెచ్చిపెట్టింది, ఇది మరింత అభివృద్ధి మరియు ఆవిష్కరణలకు తోడ్పడింది.

ముగింపు

సింధు లోయ నాగరికత మానవ సమాజ అభివృద్ధికి గణనీయమైన కృషి చేసిన ఒక అద్భుతమైన నాగరికత. దాని అధునాతన పట్టణ ప్రణాళిక, అభివృద్ధి చెందుతున్న వాణిజ్య వ్యవస్థలు మరియు ప్రత్యేకమైన సాంస్కృతిక లక్షణాలు దీనిని ఒక ఆకర్షణీయమైన అధ్యయన అంశంగా చేస్తాయి. నాగరికత యొక్క వారసత్వం మన పూర్వీకుల చాతుర్యం, సృజనాత్మకతను గుర్తుచేస్తూ మనకు స్ఫూర్తినిస్తూ ఆసక్తిని కలిగిస్తూనే ఉంది.

2. క్రీస్తుపూర్వం 6వ శతాబ్దంలో జైన మరియు బౌద్ధమతాల ఆవిర్భావాన్ని చర్చించండి. ఈ మతాలు ప్రస్తుత సామాజిక-మత క్రమాన్ని ఎలా సవాలు చేశాయి?

పరిచయం

క్రీస్తుపూర్వం 6వ శతాబ్దం భారతదేశంలో గణనీయమైన మేధో మరియు ఆధ్యాత్మిక పునరుజ్జీవనాన్ని చూసింది, స్థాపించబడిన వేద సంప్రదాయాన్ని సవాలు చేస్తూ అనేక భిన్న సంప్రదాయ శాఖలు పెరిగాయి. వీటిలో జైన, బౌద్ధమతం అత్యంత ప్రముఖంగా ఉద్భవించాయి, ఇవి భారతీయ సమాజం మరియు ఆలోచనలపై శాశ్వత ప్రభావాన్ని చూపాయి.

జైన మతం దాని మూలాలను 24 మంది తీర్థంకరుల (ఆధ్యాత్మిక గురువులు) సుదీర్ఘ వంశంలో గుర్తించింది, వీరిలో మహావీరుడు చివరివాడు, అత్యంత ప్రభావవంతమైనవాడు. బౌద్ధమతాన్ని సిద్ధార్థ గౌతముడు స్థాపించి బుద్ధుడు (జ్ఞానోదయం పొందినవాడు) అయ్యాడు.

జైనమతం మరియు బౌద్ధమతం ఆవిర్భావానికి దోహదపడే అంశాలు:

- **వైదిక సనాతన ధర్మం పట్ల అసంతృప్తి:** మలి వేద కాలంలో సంక్లిష్టమైన ఆచారాలు మరియు త్యాగాలు అభివృద్ధి చెందాయి. ఇవి ఖరీదైనవిగా ఉంటూ సామాన్య ప్రజలకు అందుబాటులో లేకుండా పోయాయి. పూజారి, బ్రాహ్మణ తరగతి ఆధిపత్యం నైతిక ప్రవర్తన కంటే ఆచారాలపై వారి ప్రాధాన్యత విస్తృత అసంతృప్తికి దారితీసింది.
- **సామాజిక మరియు ఆర్థిక మార్పులు:** కొత్త వ్యవసాయ పద్ధతుల పెరుగుదల, వాణిజ్యం, పట్టణ కేంద్రాల పెరుగుదల, కొత్త సామాజిక సమూహాల ఆవిర్భావం సాంప్రదాయ వర్ణ వ్యవస్థను సవాలు చేశాయి.
- ప్రాముఖ్యతను పొందుతున్న క్షత్రియులు, బ్రాహ్మణుల ఉన్నత హోదాను ద్వేషించారు. వాణిజ్యంలో నిమగ్నమైన వైశ్యులు, తమకు ఉన్నత సామాజిక హోదాను కల్పించే మతాన్ని కోరుకున్నారు.
- **తాత్విక విచారణ:** ఉపనిషత్తుల కాలంలో తాత్విక విచారణ మరియు అంతిమ సత్యం కోసం అన్వేషణపై ప్రాధాన్యత పెరిగింది. ఈ ప్రశ్నించే స్ఫూర్తి జైనమతం మరియు బౌద్ధమతం పుట్టుకొచ్చిన వాటితో సహా వివిధ సన్యాసి మరియు తాత్విక పాఠశాలల ఆవిర్భావానికి దారితీసింది.

జైన, బౌద్ధమతం ప్రస్తుత సామాజిక-మత క్రమాన్ని సవాలు చేశాయి:

- **వైదిక అధికార తిరస్కరణ:** జైన, బౌద్ధమతం రెండూ వేదాల అధికారాన్ని మరియు బ్రాహ్మణ వ్యవస్థను తిరస్కరించాయి. వారు పూజారులు, ఆచారాలపై ఆధారపడటం కంటే, విముక్తి సాధనలో వ్యక్తిగత ప్రయత్నం మరియు స్వావలంబనను నొక్కి చెప్పారు.
- **నీతి మరియు అహింసపై ప్రాధాన్యత:** రెండు మతాలు ఆలోచన, మాట, చేతలలో నైతిక ప్రవర్తన, అహింసల ప్రాముఖ్యతను నొక్కిచెప్పాయి. ఇది జంతు బలులు, యుద్ధాల యొక్క వేద సంప్రదాయాన్ని సవాలు చేసింది.
- **అన్ని కులాలకు ప్రవేశం:** పుట్టుక ఆధారంగా ఏర్పడిన వర్ణ వ్యవస్థ వలె కాకుండా, జైన, బౌద్ధమతం రెండూ అన్ని కులాల ప్రజలకు ప్రవేశం కల్పించాయి. ఈ సమానత్వ విధానం సామాజిక చలనశీలత మరియు గుర్తింపు కోరుకునే దిగువ కులాలకు నచ్చింది.
- **ప్రసిద్ధ భాషల వాడకం:** మహావీరుడు, బుద్ధుడు ఇద్దరూ వరుసగా ప్రాకృత మరియు పాళీ భాషలలో బోధించారు, వారి బోధనలను ప్రజలకు అందుబాటులోకి తెచ్చారు. ఇది సంస్కృత బాష వాడకానికి విరుద్ధంగా ఉండటంవలన దీనిని కొద్దిమంది మాత్రమే అర్థం చేసుకోగలిగారు.
- **సన్యాసుల ఆచారాల స్థాపన:** రెండు మతాల సన్యాసులు మరియు సన్యాసినుల కోసం చక్కగా వ్యవస్థీకృత సన్యాసుల ఆచారాలను స్థాపించాయి, ఆధ్యాత్మిక విముక్తిని కోరుకునే వారికి నిర్మాణాత్మక మార్గాన్ని అందించాయి. ఈ సన్యాసుల ఆచారాలు వారి బోధనల వ్యాప్తిలో ముఖ్యమైన పాత్ర పోషించాయి.

జైన మతం మరియు బౌద్ధమతం ప్రభావం:

- **మత సంస్కరణ:** జైన మతం మరియు బౌద్ధమతం గణనీయమైన మత సంస్కరణలను తీసుకువచ్చాయి, బ్రాహ్మణవాద ఆధిపత్యాన్ని సవాలు చేస్తూ, ఆధ్యాత్మిక విముక్తికి ప్రత్యామ్నాయ మార్గాలను అందించాయి.
- **సామాజిక మార్పు:** అహింస, సమానత్వంపై ప్రాధాన్యత భారతీయ సమాజంపై తీవ్ర ప్రభావాన్ని చూపింది, సామాజిక సామరస్యాన్ని, సహనాన్ని ప్రోత్సహించింది.
- **సాంస్కృతిక అభివృద్ధి:** రెండు మతాలు కళ, సాహిత్యం మరియు తత్వశాస్త్రం అభివృద్ధికి దోహదపడ్డాయి. బౌద్ధ, జైనమతంతో ముడిపడి ఉన్న స్థూపాలు, శిల్పాలు మరియు చిత్రాలు వారి కళాత్మక సహకారాలకు నిదర్శనం.

ముగింపు

క్రీస్తుపూర్వం 6వ శతాబ్దంలో జైన మతం మరియు బౌద్ధమతం ఆవిర్భావం భారతదేశ చరిత్రలో ఒక కీలక ఘట్టం. ఈ మతాలు ప్రస్తుత సామాజిక-మత క్రమాన్ని సవాలు చేశాయి, ఆధ్యాత్మిక విముక్తికి ప్రత్యామ్నాయ మార్గాలను అందించాయి. నేటికీ ప్రతిధ్వనిస్తున్న సామాజిక మరియు నైతిక విలువలను ప్రోత్సహించాయి.